

1.02 Pregledni znanstveni članek

UDK 330.341.424(497.434Ribnica)"18/19"

Prejeto: 31. 8. 2018

**Marina Gradišnik**mag., višja kustosinja, Muzej Ribnica, Cesta na Ugar 6, SI-1310 Ribnica
E-pošta: marina.gradisnik@guest.arnes.si

Gospodarska slika Ribnice od druge polovice 19. stoletja do druge svetovne vojne

IZVLEČEK

Prispevek osvetljuje čas, v katerem sta obrtnike zaznamovala dokončen premik od klasične cehovske ureditve k obrtni svobodi in pospešena industrializacija. Ribnica kot pomembno obrtniško središče ni mogla ubežati spremembam, ki so jih te novosti prinašale. Čas gospodarskega napredka je v Ribnico na začetku 20. stoletja pripeljal parne stroje, ki so napovedali novo »industrijsko dobo«. V tem času so nastala tudi prva podjetja, ki so največji razcvet doživela v času med svetovnima vojnama. Napredek, ki se je dogajal z bliskovito hitrostjo, je spreminjal potrebe prebivalcev, zato lahko v tem času opazimo počasno izginjanje določenih obrti (krznarstvo, irharstvo, usnjarstvo), vzporedno pa pojav novih (mehanikarstvo, električarstvo, fotografski studio), ki so sledile potrebam modernih časov.

KLJUČNE BESEDE

Ribnica, obrtniki, obrtna združenja, 19. stoletje, 20. stoletje, industrializacija

ABSTRACT

RIBNICA'S ECONOMIC SITUATION FROM THE SECOND HALF OF THE NINETEENTH CENTURY TO THE SECOND WORLD WAR

The article sheds light on the time marked by accelerated industrialisation, in which craftsmen made a definitive break from the classical system of guilds and a step towards freedom of trade. The changes entailed by these novelties also inevitably affected Ribnica as an important craft centre. The economic progress in the early twentieth century introduced to Ribnica steam engines that heralded the coming of a new »industrial era«. This time also witnessed the establishment of the first enterprises, which experienced their biggest boom between the two world war wars. Swift progress changed the needs of the inhabitants and resulted in the gradual dying out of certain industries (fur, wash leather and leather trade) while at the same time also leading to the emergence of new ones (mechanics, electricity, photographic studio) that were better suited to the demands of modern times.

KEY WORDS

Ribnica, craftsmen, craft guilds, nineteenth century, twentieth century, industrialisation

Uvod

Ko govorimo o gospodarstvu v Ribnici, večinoma najprej pomislimo na ribniško rokodelstvo – suho robo in lončarstvo. Te obrti, ki so ime Ribnice ponesele v svet, so bile značilne predvsem za podeželje, medtem ko jih v središču doline, v ribniškem trgu, skoraj ne zasledimo. V trgu je sicer bila prisotna prodaja izdelkov iz lesa tako v obliki krošnjarenja kot v obliki klasične distribucije izdelkov, kar zasledimo na popisnih listih – poleg oznake obrti trgovina oziroma poleg obrti trgovina z lesom. V prispevku so predstavljene obrti, ki so bile v tem času prisotne v Ribnici, in nekateri nosilci teh dejavnosti. Sezname niso popolni, ker so nepopolni tudi ohranjeni registri, vendar se z zbranimi podatki zagotovo približamo realnemu gospodarskemu utripu Ribnice.

V uvodnem delu prispevka so predstavljeni gospodarski pogoji v obravnavanem obdobju v monarhiji (od leta 1867 Avstro-Ogrski) in Kraljevini SHS (od leta 1929 Kraljevini Jugoslaviji), katerih del je bila tudi Ribnica, zato so njihovi ukrepi še kako narokovali gospodarski razvoj Ribnice.

Ribnica je v drugi polovici 19. in prvi polovici 20. stoletja doživela vrsto upravnih in gospodarskih sprememb. V tem času se je kljub izseljeniški mrzlici število prebivalstva in hiš nenehno povečevalo. Konec 19. stoletja je v Ribnico prišla telegrafska postaja, uredili so vodovod, kanalizacijo in elektrifikacijo ter vzpostavili železniško povezavo, sledila pa je tudi ostala modernizacija.

Za utrip kraja je skrbelo pestro društveno in s tem povezano družabno življenje. Ribnica se je vedno bolj odpirala navzven in se predstavljala kot priljubljen turistični kraj. Upravičevala je svoj status trga kot pomembnega zbirališča in središča, za katero je bil značilen povečan pretok informacij in storitev. Vendar ob tem ne smemo pozabiti, da še vedno govorimo predvsem o agrarnem območju, kjer je večina obrtnikov še vedno imela kmetijo in vsaj kakšno glavo živine. Prebivalci središča so res prevzemali meščanske vzorce, a to meščanstvo je bilo še vedno v tesni povezavi z zemljo.

Z uvajanjem novih upravnih sprememb in modernizacije se je povečevalo število državnih uslužbencev (zdravnikov, notarjev, sodnikov, učiteljev, železniških uslužbencev idr.), vendar je Ribnica ostajala predvsem pomembno obrtniško središče, ki je zadovoljevalo potrebe prebivalcev središča in okolice. Čas gospodarskega napredka pa je v Ribnico na začetku 20. stoletja pripeljal tudi zametke prvih podjetij, ki so predvsem v času med svetovnima vojnama v celoti razvila svoj potencial.¹

Obrtna svoboda – nove priložnosti in pasti

Obrtna svoboda

Prelom v gospodarstvu sta sredi 19. stoletja povzročila leta 1848 izdani zakon o zemljiški odvezi in njegova izvedba v petdesetih letih ter obrtni zakon, sprejet leta 1859. Čeprav je bila cehovska ureditev uradno ukinjena na začetku 19. stoletja, je ostala neformalno v veljavi vse do sprejetja obrtnega zakona. Zagovorniki cehov so razumeli, da sodobna družba prinaša spremembe in da cehovska ureditev v njej ne bo preživela, vendar so se obrtne svobode bali, saj so menili, da bo prinesla preveč obrtnikov in premalo strank, kar bi posledično pomenilo premalo dohodka. Z obrtnim zakonom je bila dokončno uveljavljena obrtna svoboda. Obrtnik je lahko postal vsak, ki je sam upravljal svoje premoženje in še ni bil kaznovan. Zadoščala je le prijava, ki jo je vložil pri upravni oblasti, ne da bi moral izpolnjevati kakršne koli pogoje. To so bile tako imenovane »proste obrti«. Z zakonom so bile uvedene tudi obrti druge vrste – koncesionirane obrti, za katere je bilo treba dobiti oblastveno dovoljenje – koncesijo ali izkaz o usposobljenosti.²

Število registriranih obrtnikov je po letu 1860 zelo naraslo, vendar so številni kmalu propadli. Večja ponudba na trgu in s tem večja konkurenca sta obrtnike stiskali v kot, zato so začeli že kmalu pripravljati spremembo zakonodaje. Poskušali so doseči, da bi obrt lahko opravljal le tisti, ki se je za to izučil in ima izkaz o strokovni usposobljenosti oziroma izkaz o izučenosti.³

Leta 1883 so obrtniki dosegli, da je bila med že uveljavljene obrti uvedena tretja vrsta obrti – rokodelstvo. Posebnost te kategorije je bila, da za izvajanje obrti ni bila dovolj le prijava, temveč tudi izkaz kvalifikacije.⁴ Dokaz o usposobljenosti je bil uspešno opravljen mojstrski izpit, ki je obsegal preverjanje praktičnega in strokovno-teoretičnega znanja.⁵

Spremembe v obrtni zakonodaji je prinesla tudi novela zakona o spremembah in dopolnitvah obrtnega reda iz 5. februarja 1907. To je bila zadnja večja sprememba v staroavstrijski obrtni zakonodaji, ki je ostala v veljavi tudi v novi jugoslovanski državi, in sicer vse do leta 1931, ko je bil sprejet *Zakon o obrtih*.⁶

² Pančur, *Obrtna svoboda*, str. 37.

³ Prav tam, str. 38.

⁴ Vilfan, *Pravna zgodovina*, str. 479.

⁵ *Obrtnik*. 1. 10. 1883, str. 50–52.

⁶ Počivavšek, *EN GROS*, str. 24–36. Leta 1931 je bil z novim zakonom ukinjen tudi t. i. krošnjarski patent, ki je bil v takšni obliki v veljavi od leta 1852, ko ga je potrdil cesar Franc Jožef: ... Kočevarjem, Poljancem in Ribničanom je bilo dovoljeno, da prodajajo ostrige, laško olje, rožiče, citrone, datlje, vino iz Drage, fige, granatna jabolka, lešnike, kapre, kostanj, limone, lovorjeve liste, mandlje, školjke, pomaranče, riž, sardele, želve, grozdje, cibebe in drugo blago, s katerim so smeli trgovati že dotlej (Šega, *Način življenja*, str. 42).

¹ Gradišnik, *Ribniški trg*, str. 8–13.

Vsi ti ukrepi in vpliv industrializacije so pripomogli k transformaciji gospodarstva iz agrarnega v neagrarno, v industrijo, obrt in promet z intenzivnejšo industrializacijo, pa tudi k živahnemu ustanavljanju novih industrijskih obratov oziroma širjenju in posodabljanju obrtnih delavnic.⁷

V drugi polovici 19. in prvi polovici 20. stoletja je bilo največ sprememb na področju gospodarskega razvoja. Jože Šorn umešča obdobje dokončnega oblikovanja meščanske kapitalistične družbe na Slovenskem v čas med letom 1870 in prvo svetovno vojno.⁸

Ne glede na to, da je bila industrializacija dežele v porastu, je imela tradicionalna obrt še vedno velik pomen, in to celo v industrijsko razvitih avstrijskih deželah. Obrtniki so se pogosto pritoževali nad slabšimi pogoji, ki jih imajo v primerjavi z industrijo, vendar jim po prepričanju Andreja Pančurja ni šlo tako slabo. Seveda so bile nekatere panoge v resni krizi, določene obrti so zaradi razvoja industrije propadle, tiste, ki se jim je uspelo prilagoditi spremembam, pa so celo prosperirale.⁹

Delovni čas

V predindustrijski dobi ni obstajala izrazita delitev med delom in prostim časom. Vsak posameznik je sam določal, kdaj bo delal in kdaj počival. To je pomenilo v povprečju daljši, a tudi bolj fleksibilen in manj intenziven delovnik. Obrtnik je npr. lahko zaprl svoj obrat zaradi dela na polju (košnja, pobiranje pridelka idr.) ali oblike spontane družabnosti.¹⁰ Praviloma je delovni teden trajal od ponedeljka do sobote, pri nekaterih obrtneh vse dni v tednu. Delati so začeli ob 6. ali 7. uri zjutraj in zaključevali med 16. in 18. uro. Nekateri obrtniki, kot so peki, mesarji in gostilničarji, so lokale odpirali že ob 4. ali 5. zjutraj.¹¹ O nedeljskem počitku ni bilo dosti govora, razen v okviru Čerkve, ki je na to opozarjala predvsem iz religioznih razlogov. Med obrtniki pa je na splošno veljalo prepričanje, da se je treba odzvati takrat, ko se pokaže priložnost za zaslužek. Prve zahteve po nedeljskem počitku so se pojavile šele leta 1895, ko so trgovcem zaradi potrebnega nedeljskega počitka prepovedali prodajanje v trgovinah in uvedli obvezen nedeljski počitek med 12. in 17. uro. S kasnejšimi predpisi se je delo ob nedeljah vedno bolj omejevalo, vendar so na podeželju trgovine praviloma ostajale odprte, saj so ljudje pogosto prav nedelje izkoristili za nakupe. Za posamezne nedelje (božič, žeganje ipd.) pa je bilo nedeljsko delo dovoljeno celo do osem ur.¹²

Za druge obrtnike v trgu so veljale druge posebne določbe, ki niso bile vezane na trgovsko dejavnost.

Poleg pekov, ki so pekli ponoči, so zgodaj zjutraj začeli delati mesarji, ki so se pripravljali mesa lotili ob štirih zjutraj, in gostilničarji, ki so že zgodaj kuhali obroke. Med zgodnejšimi so bili tudi kovači, ki so začeli ob 6. uri in delali do 18. ali 19. ure zvečer, včasih pa tudi dolgo v noč.¹³ Večinoma so upoštevali delovni čas, vendar se je ta tudi podaljšal, kadar je bilo treba delo dokončati. Pogosto pred cerkvenimi prazniki, prvim obhajilom, birmo, porokami ipd. so šivilje, krojači in čevljarji delali, dokler ni bilo delo opravljeno. Gostilne so bile praviloma odprte do 22. ure.

Zaposleni in njihova zaščita

Z razvojem gospodarstva se je povečalo število zaposlenih v neagrarni proizvodnji, zato so vedno več skrbi namenjali njihovi zaščiti. Urediti je bilo treba predvsem nezgodno in bolniško zavarovanje zaposlenih. Bolniška blagajna je bila uvedena že z zakonom leta 1883. Delovala naj bi pod okriljem obrtnih združenj, vendar ni mogla zaživeti, ker tudi ustanavljanje združenj ni potekalo v skladu z zakonom.¹⁴ Prvi uredbi, ki sta dejansko urejali to problematiko, sta iz let 1887 in 1888. Nezgodno zavarovanje je bilo načeloma obvezno, toda obveznost ni veljala v vseh obrtnih podjetjih. Bolniško zavarovanje je bilo prisilno za vsa obrtna podjetja, obsegalo pa je samo podporo bolnikom in porodnicam ter izplačilo pogrebne. Organizacija in izvedba teh novosti v praksi podjetnikom ni vselej ustrezala in tudi na ribniškem območju ni bilo nič drugače. Okrajno glavarstvo Kočevje je poslalo zahtevek, da obrtniki za svoje delavce prispejajo denar v skupno okrajno blagajno. Na ta dopis so ribniški obrtniki, združeni v pripravljani odbor obrtne zadruge, odgovorili, da bodo zavarovanje delavcev sami uredili v okviru obrtne zadruge, ki jo ustanovljajo.¹⁵ Prav ustanavljanje različnih stanovskih združenj naj bi vodilo do večje preglednosti in boljšega informiranja obrtnikov v zvezi s postopki, ki so se uvajali. Združenja naj bi skrbela za denarne fondse za delavce, ki bi zboleli ali bi bili zaradi poškodb na delu nezmožni za nadaljnje delo.¹⁷

Celovitejše socialne smernice za zaščito delavcev je sprejel zakon leta 1922. Z njim je bilo poleg že

¹³ Počkar, *Dve gasi*, str. 116.

¹⁴ »V bolniško blagajnico plačevati morajo vsi mojstri in vsi pomočniki tistih mojstrov, ki spadajo k zadrugam, izmuzeni so le vajenci. Donesek kojega plačevati mora mojster za vsakega od svojih pomočnikov iz lasnega, ne sme biti višji, kakor polovica onega doneska, kojega bode plačeval pomočnik. Donesek pomočnika ne sme presegati 3% zasluženih goldinarjev. Blagajna mora bolnim udom izplačevati vsaj polovico dnevnega zaslužka. Plačevati se ima v slučajih daljše bolezni vsaj do trinajstega tedna. Mojstri morajo odpadle doneske pomočnikov, od zaslužka utergati in v blagajno vplačevati, od tistega dne, ko sprejmejo pomočnika v delo« (Obrtnik, 1. 10. 1993, str. 50–52).

¹⁵ Vilfan, *Pravna zgodovina*, str. 500.

¹⁶ ZAL, SI ZAL RIB / 0002 Občina Ribnica, a. e. 1325.

¹⁷ Počivavšek, *EN GROS*, str. 28–30.

⁷ Slovenska novejša zgodovina, str. 78.

⁸ Šorn, *Začetki industrije*, str. 10.

⁹ Pančur, *Obrtna svoboda*, str. 23–42.

¹⁰ Sieder, *Socialna zgodovina*, str. 99.

¹¹ Počkar, *Dve gasi*, str. 116.

¹² Počivavšek, *EN GROS*, str. 337.

prej znanega nezgodnega in bolniškega zavarovanja uvedeno še zavarovanje za onemoglost, starost in smrt. Številni socialni ukrepi v smislu zaščite delavca, uvedeni v dvajsetih letih 20. stoletja, so bili posledica revolucionarnih gibanj v povojnih letih.¹⁸

Verjetno lahko povojnemu času pripišemo tudi prvo znano delavsko stavko v Ribniški dolini, ki je potekala v ribniški opekarni. Delavci so se uprli zaradi neenakosti plačila in pogojev dela med delavci slovenske in italijanske narodnosti. Delavci so se združili, ustanovili sindikat in začeli stavkati. Bili so uspešni.¹⁹

Leta 1922 je bil sprejet zakon o zaščiti delavcev, ki je urejanje delovnih razmerij predvidel v sklopu individualnih in kolektivnih pogodb. Delovni čas v trgovini in obrti pa je bil na novo urejen leta 1929.²⁰

Ravno z namenom urejanja razmer delavcev je bila leta 1936 ustanovljena Podružnica Narodne strokovne zveze v Ribnici, ki je morala »skrbeti za ureditev službenega in delovnega razmerja, časa in mezde; sodelovati pri sklepanju delovnih pogodb med delavci in delodajalci in njihov izpopolnjevanje ter varovati kulturne in socialne interese svojih članov.«²¹ Svojim članom je zveza nudila brezplačno pravno pomoč v primeru sporov, nastalih v delovnem razmerju. Dedicem umrlega člana je plačala pogrebščino.

Oblike obrtnih združenj v Ribnici

Trgovske in obrtne zbornice je v Avstriji urejal zakon iz leta 1850. Poleg osnovne naloge zagotavljanja interesov svojih članov so imele tudi politično vlogo. Njihovi predstavniki so imeli mesto v državnem zboru in deželnih zborih.²² Trgovinska in obrtna zbornica za Kranjsko je bila ustanovljena 12. januarja 1851. Sestavljala jo je 15 članov (8 iz trgovine in 7 iz obrti). Njena naloga je bila pospeševanje trgovine, obrti in industrije, koordinacija povezovanja gospodarskih podjetij ter vključevanje avstrijskega gospodarstva v evropske in svetovne gospodarske tokove. Pomembno delo je opravila na področju organiziranja trgovskega in obrtnega šolstva ter pri ustanavljanju obrtnih zadrug in novih trgovskih in industrijskih podjetij.²³

Oblikovanje stanovskih obrtnih združenj je bilo uvedeno že v obrtnem redu iz leta 1859, z zakonom leta 1883 pa so ta postala obvezna. Člani združenj so bili prek njih seznanjeni z novostmi v zakonodaji, skrbela so za spoštovanje delovnih in učnih pogodb, za ustrežna razmerja med mojstri in zaposlenimi, za

reševanje sporov med njimi, za strokovno šolstvo, za vzpostavljanje ustanov za podporo članov v primeru bolezni idr.²⁴

V Ribnici porast stanovskih združenj opažamo predvsem v času med svetovnim vojnama. Obstajala so ločena združenja za trgovce, gostilničarje, kovinarje, čevljarje in krojače, in sicer za posamezen okraj, mesto, sodni okraj ali več občin skupaj.

Za nekatere panoge so obstajala združenja za ozemlje celotne Dravske banovine. Njihove podružnice so delovale po posameznih krajih, npr. Društvo jugoslovanskih obrtnikov za Dravsko banovino podružnica v Ribnici je bilo ustanovljeno leta 1934. Tudi kadar združenje ni bilo registrirano kot podružnica, je bilo praviloma del širše stanovske organizacije.

V Ribnici je delovala tudi Zadruga krojačev in krojačic za sodni okraj Ribnica in Velike Lašče; kdaj točno je bila ustanovljena, ni podatka. Ohranjeno gradivo je iz let 1933 in 1934. Člani te zadruge s prebivališčem v ribniškem trgu so bili po popisu iz leta 1934:²⁵

Ime in priimek	Hišna številka	Funkcija v zadrugi
Angela Češarek	63	
Franja Češarek	106	odbornica
Marija Kompore	56	
Angela Marolt		odpotovala
Helena Petelin	139	
Cilka Pucelj	51	odbornica
Ivana Pelc	158	
Franc Češarek	59	
Štefan Češarek	66	
Anton Dejak	21	
Leopold Knol	103	

Krojači in šivilje so imeli največ težav s konkurenco na črnem trgu. Ogromno šivilj in krojačev je delalo doma in odžiralo posel obrtnikom, ki so bili uradno registrirani in so plačevali davke. Na sestankih združenja so veliko časa posvečali temu problemu. V ribniškem trgu na seznamu iz leta 1933 izmed »neupravičenih obrtnikov in obrtnic« v okolici na podeželju najdemo kar 22 imen »konkurentov«. Našteti so le tisti, ki so redno opravljali obrt, ostalih je bilo še več.²⁶

Od leta 1922 je delovala Čevljarska zadruga za sodni okraj Ribnica in Velike Lašče. Do leta 1935 je bil predsednik društva ali tajnik Ivan Čampa, kasneje pa Ivan Ložar. V združenje niso bili včlanjeni vsi čevljarji v okraju. Leta 1933 so bili člani združenja iz trga Ribnica naslednji:

¹⁸ Sieder, *Socialna zgodovina*, str. 203.

¹⁹ Lubej, *Parna opekarna*, str. 35.

²⁰ Vilfan, *Pravna zgodovina*, str. 497.

²¹ ARS, SI AS 68, a. e. 7386.

²² Vilfan, *Pravna zgodovina*, str. 481.

²³ ARS, SI AS 448, historiat.

²⁴ Počivavšek, *EN GROS*, str. 27.

²⁵ ARS, SI AS 448, Okrožni odbor obrtniških združenj, 5/49.

²⁶ Prav tam.

Ime in priimek	h. št.	Št. pomočnikov	Št. vajencev
Ivan Čampa	48	1	1
Matija Honigmann	96	1	2
Karol Primišar	114		

Članarina v združenju je za leto 1937 znašala 500 din. Kot zanimivost, kako so se obrtniki soočali s prihodom industrijske konkurence, navajam prepis iz zapisnika redne letne skupščine Združenja čevljarjev Ribnice iz 30. avgusta 1936: »... predsednik poroča o borbi proti tvrdki Bata, katere podružnico smo dobili tudi v Ribnico. Združenje je poslalo na različna pristojna mesta ostre protestne note, toda ostale so brez uspeha. /.../ omeni tudi o različnih tečajih, katere privreja združenje, tako o prikrojevalnem tečaju v Dobrempolju in o knjigovodskem tečaju v Ribnici. Med tem poročanjem je prišlo med gotovim članstvom, menda podhujskanemu od gotovih oseb, do velikih prerekanj in skoraj bi rekli do živinskega vpitja. Gotovo članstvo bi rado, da bi se danes volilo novega predsednika in novo upravo ...«.²⁷ Čevljarjev, ki niso bili vključeni v združenje, je bilo seveda veliko več. V obravnavanem obdobju je v Ribnici delovalo 15 registriranih čevljarjev.²⁸

Zadruga kovinarjev za sodni okraj Ribnica in Velike Lašče je delovala vsaj od leta 1926. To dokazuje ohranjeni zapisnik sedmega občnega zbora združenja, ki je leta 1933 potekal v Ribnici. Občni zbor leta 1933 je potekal v prostorih načelnika združenja Alojzija Češarka v Ribnici (h. št. 20). K zapisniku je bil priložen seznam članov društva iz tega obdobja s številom njihovih vajencev ali pomočnikov. Seznam obsega člane iz celotnega sodnega okraja, vendar so tu izpostavljeni le registrirani v trgu Ribnica:

Ime in priimek člana	Obrt	Št. pomočnikov	Št. vajencev
Alojzij Češarek	ključavničar	1	1
Alojz Grča	puškar	/	/
Janez Pucelj	kovač	/	1
Janez Lesar	kovač	1	
Anton Oražem	ključavničar	2	4
Vinko Burgar	klepar	2	1
France Gorše	klepar	/	1
Janez Pucelj	kovač	/	/

Iz ohranjenega gradiva je tudi razvidno, da je zadruga namenjala finančno podporo Obrtno nadaljevalni šoli v Ribnici.²⁹

Za prvega načelnika Zadruga gostilničarjev v Ribnici, kasneje imenovane Združenje gostilniških podjetij v Ribnici, je bil na ustanovnem zboru zadruge 2. februarja 1915 izvoljen Ivan Lovšin (h. št. 70), za podnačelnika pa Josip Podboj (Slavinov) (h. št. 69). V ribniškem muzeju so ohranjeni originalni za-

pisniki sej od ustanovitve zadruge do 19. julija 1939. Ti zapisniki so odlični pričevalci časa in problematike, s katero so se gostilničarji soočali. Članstvo v zadruzi je bilo številčno, vsaj glede na zapisnik z dne 28. marca 1930, saj je v tem času zadruga štela kar 110 članov.³⁰

V Ribnici je deloval tudi Gremij trgovcev za sodne okraje Ribnica in Velike Lašče ter občini Drača in Trava kočevskega sodnega okraja. Kdaj je bil ustanovljen, ni podatka, zagotovo pa je bil aktiven leta 1926, ko vest o njegovem delovanju zasledimo v časopisu *Trgovski list*. Načelnik je bil v tem času Josip Divjak, trgovec iz Ribnice. V prispevku poročajo, da je gremij trgovcev v Ribnici »... priredil dne 10. januarja t. l. popoldne v Sodražici, dne 17. januarja t. l. popoldne v Dobrempolju in dne 24. januarja t. l. popoldne v Velikih Laščah in Ribnici sestanke radi napovedi osebne dohodnine in drugih važnih stvari!«³¹ V istem prispevku je tudi vabilo na sestanek gremija z dnevnim redom: »... v nedeljo, dne 7. t. m. ob 15. po prihodu popoldanskega vlaka iz Ljubljane v gremijalni pisarni sestanek s sledečim dnevnim redom: 1. Pogoj za carine prosti uvoz strojev in naprav; 2. Taksna prostost trgovskih opominov in blagajniških blokov; 3. Besedilo nove krošnjarske naredbe; 4. Raznoterosti. Ker bo sestanek važen, zato se ga blagovolite gotovo udeležiti.«³²

Že v osemdesetih letih 19. stoletja je bil oblikovan začasni odbor Obrtne zadruge Ribnica, ki je pripravljala ustanovitev zadruge. Kdaj je bila zadruga ustanovljena, ni podatka. Od leta 1919 pa je tu delovala Zveza lesnih obrti v Ribnici, ki si je pridobila neke vrste posredništvo za krošnjarske potne liste. Združevala je 528 članov, povečini zdomarjev.³³

Zametki industrije

Prvi parni stroj v ribniški opekarni Parna žaga in opekarna A. Peterlin in tovariši z začetka 20. stoletja pomeni začetek novega obdobja v gospodarskem razvoju kraja. V Ribnici se pričnejo oblikovati podjetja: Tovarna telovadnega orodja JOR (od leta 1910), M. Rudež in A. Rudež & Company (v Ribnici verjetno od leta 1933).³⁴ Čeprav je delovala v manjšem obsegu, pa v ta sklop uvrščamo tudi Pletilnico žičnatih in žimnatih sit Emil Pakiž (od leta 1920).

Za nastanek ribniške opekarnice je bil izpolnjen prvi osnovni pogoj – velika zaloga dobre glinice, ki je tu ni manjkalo. Nahajališča glinice so bila zlasti na desni strani reke Bistrice proti Veliki gori.

Ustanovitev podjetja *Tvrdka A. Peterlin in tovariši opekarna in parna žaga* sega v leto 1899. V različnih

³⁰ Muzej Ribnica, t. e. 8D.

³¹ *Trgovski list*, 6. 2. 1926, str. 8, »Delovanje Gremija v Ribnici«.

³² Prav tam.

³³ Gradišnik, *Živoljenje*, str. 85.

³⁴ Družina Rudež je imela že od leta 1900 veliko parno žago v Jelenovem Žlebu, tega leta pa so jo preselili bližje železnici (Matić, *Knjiga gostov*, str. 124–130). Gl. tudi op. št. 43.

²⁷ ARS, SI AS 448, Okrožni odbor obrtniških združenj, 5/50.

²⁸ Gradišnik, *Živoljenje*, str. 148.

²⁹ ARS, SI AS 448, Okrožni odbor obrtniških združenj, 5/51.



Predstavitve različnih športnih rekvizitov, izdelanih v Tovarni telovadnega orodja – JOR (Digitalna zbirka Pokrajinskega muzeja Kočevje, original v zasebni lasti).



Parna žaga in opekarna v Ribnici (Digitalna zbirka Muzeja Ribnica, original je v zasebni lasti).

virih in literaturi se pojavljajo različne letnice, najpogosteje letnica 1901, ker je bilo takrat podjetje uradno registrirano. Nove raziskave pa delovanje opekarne postavljajo že v leto 1899, saj o obstoju tvrdke priča ohranjena pogodba z dne 3. oktobra 1899, ko je Franc Pust opekarni prodal dve njivi, Johana Levstik, rojena Nadler, pa eno.³⁵ Glavni ustanovitelj podjetja je bil Andrej Peterlin, ki je imel že pred tem registrirano obrt opekarstva (že leta 1882). Za partnerje pri oblikovanju podjetja si je izbral še tri prijatelje iz ribniškega trga: Andreja Podboja, Franca Pirkerja in Josipa Kluna. Načrte za izgradnjo tovarne, ki je zrastle na Veliki Mlaki (h. št. Ribnica 172), so izdelali na Dunaju, zgrajena pa naj bi bila leta 1906. Poleg opekarne je v podjetju od leta 1903 delovala tudi žaga.

Leta 1919 je Jakob Oražem opekarni prodal elektrarno in oskrbo Ribnice z elektriko. Zato v dvajsetih letih 20. stoletja zasledimo delno spremembo v poimenovanju – opekarna, parna žaga in elektrarna.

Konec dvajsetih let je prišlo do zamenjave večinskega lastnika podjetja, saj je Andrejev sin Filip Peterlin leta 1927 svoj del prodal Ivanu Klunu. Podjetje se je takrat preimenovalo v »Ivan Klun in tovariša«. Število zaposlenih se je gibalo od 75 do 130 oziroma 164 leta 1940. Med zaposlenimi v ribniški opekarni je bilo več Italijanov, med njimi so bili opekarski mojster, opekarski predelavec, dninar (zanj ni posebej navedeno delo, ki ga je opravljal), žagar ter trije delavci brez opisa del. Po letu 1919 je število Italijanov upadlo; na vprašalni poli tega leta piše, da je bilo v podjetju zaposlenih 60 delavcev po narodnosti Italijanov, leta 1924 pa le sedem.³⁶

Jakob Oražem je obrtniško pot začel kot kovač in ključavničar, obrt je registriral že leta 1888.³⁷ V publikaciji *50 let telesne vzgoje v Ribnici* je navedeno, da naj bi prav njegovo navdušenje nad telovadnim društvom Sokol pripomoglo k temu, da je skupaj s svojimi sinovi, ki so bili vsi med ustanovitelji sokolskega društva v Ribnici leta 1906, zasnoval *Tovarno telovadnega orodja JOR* (Jakob Oražem Ribnica). Nastanek tovarne telovadnega orodja postavljamo v leto 1909/1910. Poleg obstoječe strojne delavnice so uredili še mizarstvo in sedlarsko delavnico.³⁸

Prva svetovna vojna je nadaljnji razvoj ustavila. Med vojno je Oražem delal tudi za vojsko. A ko je leta 1915 požar uničil večino hiš na Veliki Mlaki, so do tal pogorele tudi Oražmove delavnice.³⁹ Po prvi svetovni vojni so Oražmovi projekti dobili nov zagon. Vedno bolj se je posvečal razvoju telovadnega orodja.

Že v dvajsetih in tridesetih letih je postal ključni izdelovalec telovadnega orodja v takratni državi. Prav tako se je razvijal izbor izdelkov, na kar kažejo perspektivi in ceniki iz let 1922/23, 1924 in 1928/1929. Prvi so pisani le v slovenščini, drugi že v srbohrvaščini.⁴⁰ Za razvijanje in izdelovanje izdelkov so potrebovali različne profile obrtnikov; zaposlovali so krojače, mizarje, kovinarje in kasneje tudi projektante. Oražem je bil dobavitelj orodja za šolske telovadnice, sokolska društva, vojsko in mornarico. Njegovi sinovi Anton, France in Jakob so delali v podjetju, sin Veljko pa se je zaposlil na Kreditni banki v Ljubljani. Tudi sin Stane je sprva delal v očetovem podjetju, sredi dvajsetih let 20. stoletja pa je prevzel vodenje elektrarne in vodarne v Kočevju, kamor se je z družino tudi preselil.⁴¹

Les je bil pomemben gospodarski dejavnik v življenju družine Rudež, ki je imela od leta 1810 v lasti ribniško gospostvo. Že Anton Rudež (1871–1932) se je po končani gimnaziji odločil za študij gozdarstva na Dunaju in tudi prvorojenega sina, prav tako Antona (1903–1938), je poslal študirat gozdarstvo na Dunaj in v Zagreb. Oče Anton je leta 1901 na jasi v Jelenovem Žlebu postavil parno žago z ogromno cisterno za vodo.⁴² Po nastanku Kraljevine SHS je postal predsednik Zveze lesnih proizvajalcev Jugoslavije. Kasneje sta sinova Anton in Marko še za časa očetovega življenja ustanovila lesno podjetje *M. Rudež in A. Rudež & Company*, ki je trgovalo s severno Afriko, Italijo in Anglijo. Žaradi prevoza lesa do ribniške železniške postaje sta zgradila novo cesto preko Rakitnice, ki je pot znatno skrajšala. Podjetje je imelo tudi tovornjak za prevoz lesa. Kasneje sta leseno žago iz Jelenovega Žleba preselila v Ribnico, v neposredno bližino železniške postaje. Zraven je bilo skladišče lesa.⁴³

V Ribnici je bila večja žaga, tako imenovana Križmanova parna žaga, katere lastnik je bil Franc Križman. V bližini žage sta bila bazen za vodo in večje skladišče lesa.⁴⁴

⁴⁰ Gradišnik, *Življenje*, str. 176–177.

⁴¹ Dušan Oražem. Intervju leta 2016.

⁴² Zraven žage sta bili dve hiši za delavce in nekoliko stran še dve. V repertorijih za Kranjsko iz leta 1900 je Jelenov Žleb naveden kot zaselek, v katerem živijo štiri ženske in trije moški. Verjetno so bili to oskrbniki posestva – gozdarji in lovski čuvaji z družinami. V bližini je Rudež zgradil lovsko kočjo za osem oseb, leta 1906 pa še kapelo, da so prebivalci naselbine lahko imeli mašo vsakih 14 dni. V to lovsko hišo so Rudeži radi zahajali, tam so sprejemali številne goste; ti so svoje vtise zapisovali v knjigo gostov, ki jo še vedno hranijo potomci (Matić, *Knjiga gostov*, str. 123–124).

⁴³ Po podatkih iz *Dnevnika Olge Rudež* (Matić, *Knjiga gostov*, str. 130) in *Krajevnega leksikona Dravske banovine* (str. 220) so žago v Ribnico preselili leta 1933, medtem ko je v tipkopisu kronike družin Seeman, Kosler in Rudež zapisan podatek, da je bila žaga v Ribnici postavljena še za časa življenja Antona Rudeža starejšega, ki je umrl decembra 1932 (Schöppl, *Kronološki pregled družin*, str. 277).

⁴⁴ Franc Vesel. Intervju leta 2008.

³⁵ Lubej, *Parna opekarna*, str. 29.

³⁶ ZAL, SI ZAL RIB / 0027 Opekarna in parna žaga, t. e. 1, a. e. 7.

³⁷ Leta 1906 je Oražem postavil prvo elektrarno v Ribnici, s katero je v letih 1909–1919 skrbel tudi za javno razsvetljavo ribniškega trga. Leta 1919 jo je prodal ribniški opekarni (Gradišnik, *Ribniški trg*, str. 88–90).

³⁸ Gregorka in Vazzaz, *Razvoj*, str. 184.

³⁹ Petelin, *Od kovačije*, str. 15.

Glede na množičnost prodaje ribniških rešet, sit in ret vsepovsod po svetu ni nenavadno, da je tu nastal obrat *Emil Pakiž in tovariši – Izdelovanje žičnih, medenih in žimnatih sit in suhe robe*. Če se opremo na spomin sorodnikov, lahko sklepamo, da so se člani družine s to dejavnostjo ukvarjali že prej,⁴⁵ vendar je bila prva uradna registracija te obrti v ribniškem trgu na naslovu Ribnica 84 leta 1920.⁴⁶

S to dejavnostjo se je v vasi Jurjevica že prej ukvarjal Emilov ded Simon Pakiž,⁴⁷ zaenkrat pa ni znano, da bi se z njo ukvarjal tudi oče Matevž. Kmalu po prvi svetovni vojni je Emil skupaj z bratrancem Antonom Pakižem iz Dan ustanovil Pletilnico žičnih, medenih in žimnatih sit in suhe robe. Za izdelovanje sit je imel pet strojev. Delavnica je bila ločena od primarne hiše, spodaj je bila delavnica s stroji, zgoraj pa stanovanja za zaposlene. V delu njegove hiše so sita izdelovali, zbijali skupaj in razpošiljali naročnikom. Poleg izdelovanja mrež so pri suhorobarjih kupovali lesene obroče, jih sestavljali skupaj v končne izdelke ter prodajali naprej. Pri Pakižih niso delali samo mrež za sita, temveč tudi mreže za ograje in drugo. Odjemalce so imeli tako v svojem okolju kot po celotni takratni državi (govorim o predvojnem obdobju).⁴⁸

Pri pomembnejših podjetjih, ki so zaznamovala predvsem lokalno okolje, moramo omeniti še stavbenika Alojzija Hrena. Poleg gradbeniške dejavnosti, s katero je pomembno zaznamoval Ribnico v tridesetih letih 20. stoletja (in tudi še po vojni), sta imela z ženo v središču trga trgovino z gradbenim materialom. Njegovo gradbeno podjetje je zaposlovalo številne ljudi iz okolice. Podatki o številu zaposlenih so dostopni za obdobje od 1931 do 1942.⁴⁹

Raznolikost obrtniškega sveta

Struktura in število obrtnikov v Ribnici sta se skozi čas spreminjala. V 18. stoletju so v Ribnici delovali naslednji obrtniki: sedem čevljarjev, trije kovači, štirje krojači, petnajst krznarjev, en mesar, dva mizarja, en mlinar, en sedlar, dva tkalca, dva tovarnika, trije vinotoči, dva zidarja, en kramar in en založnik tobaka, torej skupaj 45 obrtnikov.⁵⁰

Razmerje med obrtniki, obrtniki, vezanimi na zemljo, ter čistimi kmeti lepo pokažejo podatki cenilnega operata, kjer je zapisano, da je v ribniškem trgu leta 1830 živelo 126 kmetov, 20 obrtnikov in 61 takih, ki so se ukvarjali s kmetijstvom in obrtjo.⁵¹ V Ribnici so bile prisotne obrtniške delavnice, ki so

delovale predvsem v družinskem krogu. Pomagal jim je pomočnik ali vajenec. Pomočniki in vajenci so se z leti menjavali.

Življenje in razvoj obrti so narekovale spremembe, ki jih je prinašal čas. Nekatere obrti so nazadovale po številu nosilcev oziroma so v določenem obdobju zaradi spremenjenih navad kupcev živetarile in postopoma povsem prenehale z delovanjem.

V nadaljevanju so zbrane obrti, katerih nosilci so v dokumentih navedeni kot nosilci določene panoge. Upoštevani so samo obrtniki za območje ribniškega trga od druge polovice 19. stoletja do druge svetovne vojne. Pri navedenih podatkih je treba upoštevati, da je posameznik obrt morda opravljal samo eno leto ali vse življenje, čeprav to ni zavedeno.

Zbrani podatki pričajo o razgibanem obrtniškem življenju. Seznam obrtnikov je bil sestavljen s pomočjo arhivskih podatkov iz Arhiva Republike Slovenije, predvsem iz ohranjenega gradiva Zbornice za trgovino, obrt in industrijo v Ljubljani, ter Zgodovinskega arhiva Ljubljana. Deloma je bil dopolnjen s pomočjo ustnega spomina posameznikov in arhiva ribniškega muzeja.

Številke, ki so zapisane v oklepajih poleg imena nosilca določene obrti, pomenijo hišno številko stavbe v Ribnici, kjer je imel obrtnik registrirano dejavnost.

Usnjarstvo

V ribniškem trgu je bila usnjarska obrt zelo razvita, vendar se je ravno v času, ki ga raziskava zajema, pričelo njeno zamiranje, na kar opozarja padajoče število nosilcev te obrti.

Med letoma 1850 in 1883 so v Ribnici delovali štirje irharji.⁵² Zadnja letnica verjetno ne pomeni konca dejavnosti, ampak leto, ko je obrtnik, v tem primeru Johan Nossan, dobil podaljšano obrtno dovoljenje; do kdaj je to dejavnost opravljal, ni bilo mogoče ugotoviti.

Med letoma 1850 in 1887 je bilo v davčnem katastru kot nosilcev obrti usnjarstva – strojarstva zavedenih devet oseb.⁵³ V 20. stoletju imamo med usnjarji – strojarji le še družino Burger (h. št. 121), ki jo med usnjarji zasledimo že v 19. stoletju in se je s strojarstvom ukvarjala še vse do druge svetovne vojne.⁵⁴

Vrvarstvo

Znana ribniška vrvarska družina je bila družina Šmalc. Začetnik vrvarske obrti na naslovu Ribnica 78 je bil Matevž Šmalc, ki je tu leta 1890 zgradil vrvarsko delavnico.⁵⁵ Obrt je nadaljeval sin Anton.⁵⁶ V

⁴⁵ Marjana Starc. Intervju leta 2008.

⁴⁶ ARS, SI AS 448, t. e. 323, števeni listi, Okraj Kočevje.

⁴⁷ ARS, SI AS 448, knj. št. 290.

⁴⁸ Marjana Starc. Intervju leta 2008.

⁴⁹ Leta 1931 je imelo podjetje zavarovanih 79 oseb, leta 1932 70, leta 1933 75, leta 1934 46, leta 1935 41, leta 1936 33, leta 1937 65, leta 1938 52, 1939 51, 1940 75, 1941 13 in leta 1942 sedem oseb (Zupančič, *Modernizem*, str. 21).

⁵⁰ Golec, *Družba*, str. 571.

⁵¹ Šifrer, *Katastrska občina*, str. 3.

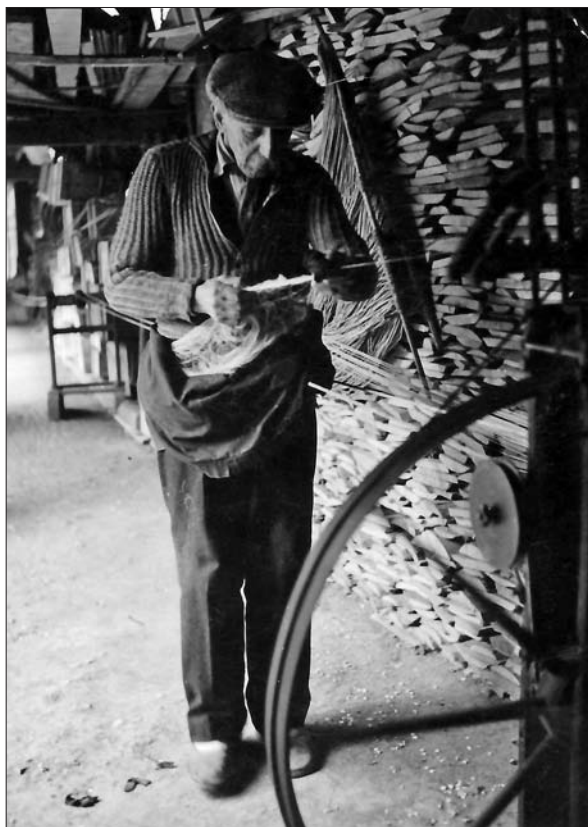
⁵² ARS, SI AS 448, knj. št. 290.

⁵³ Prav tam.

⁵⁴ ARS, SI AS 448, t. e. 323, števeni listi, Okraj Kočevje.

⁵⁵ ZAL, SI ZAL RIB / 0002 Občina Ribnica, a. e. 2887.

⁵⁶ Anton Šmalc je vrvarsko obrt registriral leta 1931 (ARS, SI AS 448, t. e. 331, št. 157).



Vrvar Matevž Šmalc pri delu (Digitalna zbirka Muzeja Ribnica, original v zasebni lasti).

Ribnici se je s to obrtjo sredi 19. stoletja ukvarjala tudi družina Gelze.⁵⁷ Od leta 1901 naprej v dokumentih srečamo vrvarja Ivana Zadnika (h. št. 106).⁵⁸ Zadnji ribniški vrvar je bil Franc Mate,⁵⁹ ki se je obrti izučil pri Šmalčevih, kasneje pa je imel kot mojster svojo vrvarsko delavnico pri Petelinovih (Suščevih) v trgu. Tik pred drugo svetovno vojno si je v Mali Hrovači pri Ribnici zgradil hišo in delavnico.⁶⁰

Klobučarstvo

V 19. stoletju je bil kot klobučar zabeležen Johan Gregorič (h. št. 67).⁶¹ Zadnja znana oseba, ki se je v Ribnici ukvarjala s klobučarsko obrtjo, je bil Franc Trampuž. Obrt je v Ribnici prijavil leta 1932.⁶² Njegova hčerka je obujala spomine: »/.../ za svoj posel je iskal kraj, kjer bi z izdelovanjem klobukov dovolj zaslužil. Ostal je v Ribnici, kjer je spoznal Nežo Tomšič, izučeno šiviljo. Poročila sta se leta 1934. Žena Neža je šivala za svoje stranke in v klobučarski delavnici poma-

*gala pri ženskih klobukih. Šivala je dodatke h klobukom, notranje robove, podlogo in zunanje okrasne trakove s pentljami raznih oblik in velikosti.*⁶³

Čevljarstvo

V Ribnici je delovalo 15 čevljarjev, sedem od njih v 19. stoletju. Sem lahko prištejemo še Mathiasa Hönigmannna, ki je dovoljenje dobil že leta 1891, čeprav je z opravljanjem dejavnosti nadaljeval še v 20. stoletju. Med čevljarji je bilo veliko takšnih, ki so dejavnost, predvsem pozimi, opravljali »na črno«.⁶⁴

Krojaštvo in šiviljstvo

Med dostopnimi podatki najdemo 14 registriranih krojačev in krojačic, od tega jih je 6 to dejavnost opravljalo v 19. stoletju, in 4 registrirane šivilje, ki so vse dovoljenje za obrt dobile v letih 1925–1927.⁶⁵

Med krojači v Ribnici je bil tudi Štefan Lovšin, ki je obrt uradno prijavil leta 1936.⁶⁶ »Štefan Lovšin – Zotlarjev je imel delavnico v svoji nizkopritlični hiši št. 37 z osvetljenim reklamnim napisom 'Modno krojaštvo – Lovšin Štefan'. Malo pred vojno je staro hišo podrl in začel zidati novo, enonadstropno. Ta čas je lokal preselil na h. št. 47 (Debeljakovi). Delal je tudi uniforme oficirjem stare jugoslovanske vojske in jih imel tudi razstavljene v izložbi.«⁶⁷

Mesarstvo

V Ribnici je bilo pred drugo svetovno vojno šest mesarjev: Janez Bregar, Ivan Podboj, Josef Podboj,



Šteklíčkova oče in sin na dvorišču svoje hiše in mesarije okrog leta 1925 (Digitalna zbirka Muzeja Ribnica, Original v zasebni lasti).

⁵⁷ ARS, SI AS 448, knj. št. 290.

⁵⁸ ARS, SI AS 448, t. e. 323, števn listi, Okraj Kočevje.

⁵⁹ Obrtno dovoljenje izdano leta 1927 (ARS, SI AS 448, t. e. 323, števn listi, Okraj Kočevje).

⁶⁰ Franc Vesel. Intervju leta 2008.

⁶¹ ARS, SI AS 448, knj. št. 290.

⁶² ARS, SI AS 448, t. e. 323, števn listi, Okraj Kočevje.

⁶³ Pakiž, Pogled, str. 34.

⁶⁴ Gradišnik, Življenje, str. 146–148.

⁶⁵ Prav tam, str. 148–150.

⁶⁶ ARS, SI AS 448, t. e. 323, števn listi, Okraj Kočevje.

⁶⁷ Franc Vesel. Intervju leta 2008.

Slavko Podboj, Anton Lovšin in Franc Lovšin. Vsi, razen Franca Lovšina, ki je imel svojo mesarijo v najemu pri Činklu (h. št. 48), so obrt podedovali. Pri Podbojevih, p. d. Cenetovih (h. št. 25), je zagotovo obstajala od začetka 19. stoletja, pri Bregarjevih (h. št. 93) pa od srede 19. stoletja. Pri Slavinu (h. št. 69) in Činklnu (h. št. 48) je bila obrt prenesena, ko sta se tja priženila Podbojeva (Cenetova) sinova. Pri Šteključku (h. št. 27) je bila tudi mesarija, vendar ne vemo, od kdaj. Morda je razvoj obrti povezan z obrtjo trgovine z zaklanimi prašiči, za katero je Anton Lovšin, p. d. Šteključov (h. št. 27), leta 1870 že plačeval davek.⁶⁸

»Anton Lovšin – p. d. Šteključek je delal samo te navadne debele klobase, dokler ni k njemu prišel mesarski pomočnik iz Ljubljane, doma iz avstrijske Koroške, Franc Mrak. Šele on je popestril izbiro mesnih izdelkov in so jih nekaj časa razstavljali tudi v izložbi, seveda pozimi. Ko smo šli ob nedeljah po maši k njemu po meso za juho ali pečenko, je vedno na vago vrgel še malo jeter, nam otrokom pa odrezal košček navadne salame.«⁶⁹

Vseh imetnikov obrtnega dovoljenja za opravljanje mesarske dejavnosti je bilo 10, vsi, razen že omenjenega Franca Lovšina (ki je imel mesarijo v najemu) in Josefa Lauridona (h. št. 3), s katerim mesarska obrt na tem naslovu preneha, so bili nasledniki družinske obrti.⁷⁰

Mizarstvo in tesarstvo

Med mizarji najdemo brata Antona in Ivana Arka (h. št. 33). Po pripovedovanju⁷¹ je imel Anton obrt v svoji rojstni hiši (h. št. 33) pri Rajhovich, ⁷² ko pa je domačijo prevzel njegov brat Ivan, se je z družino preselil in delal v delavnici pri bratu, svojo obrt pa je imel prijavljeno tudi na svoji novi lokaciji (h. št. 94).⁷³ Med mizarji najdemo tudi Josipa Češarka (h. št. 91), ki je imel registrirano obrt od leta 1927:⁷⁴ »Češarek Josip (Škrl) je imel domačijo na h. št. 94. Tukaj je imel baje tudi hlev. Ne vem, zakaj je to stavbo prodal oziroma zamenjal za zemljišče Filipa Peterlina.«⁷⁵ Franc Vesel se je spominjal še enega mizarja, in sicer Ivana Petelina (h. št. 150), p. d. Barbkin, ki je imel registrirano obrt stavbnega mizarstva, izdeloval pa je tudi krste: »Mislim, da je to Ivan Petelin (h. št. 150). Spomnim se ga, da je izdeloval krste, saj je imel na frčadi neko reklamo za te stvari. ... Že pred drugo svetovno vojno si je sezidal novo hišo z delavnico na desnem bregu Bistrice, nasproti sedanjega župnišča /.../.«⁷⁶

Med mizarji se je v obravnavanem obdobju zvrstilo 13 nosilcev te obrti, od tega jih je 7 obrt opravljalo pretežno v 19. stoletju.⁷⁷

Brivsko-frizerska obrt

Za nosilce te obrti so podatki pred letom 1895 skopi. Iz dnevnika Avgusta Juvanca, ki se je s to obrtjo ukvarjal od leta 1895 naprej,⁷⁸ lahko razberemo, da je salon prevzel po Josipu Müllerju.⁷⁹ Do tridesetih let 20. stoletja se je v Ribnici s to obrtjo ukvarjal le Avgust Juvanc. Za brivca in frizerja sta se izučila tudi njegova sinova Štefan in Bogomil, prav slednji je od leta 1937 nadaljeval družinsko obrt v Ribnici.⁸⁰ Jožef Kalčič (h. št. 47) je leta 1932 dobil uradno potrjeno obrtno dovoljenje, istega leta je odprl salon v Ribnici, vendar je že leta 1936 obrt v Ribnici odjavil; v istih prostorih je nato z obrtjo od leta 1937 nadaljeval Marjan Gril (h. št. 47).⁸¹



Frizer in brivec Avgust Juvanc s sinovoma Bogomilom in Slavkom pri delu v družinskem salonu (Digitalna zbirka Muzeja Ribnica, original v zasebni lasti).

⁶⁸ Gradišnik, *Živoljenje*, str. 151–152.

⁶⁹ Franc Vesel. Intervju leta 2008.

⁷⁰ ARS, SI AS 448, knj. št. 290.

⁷¹ Franc Vesel. Intervju leta 2008.

⁷² Obrtno dovoljenje od leta 1897 (ARS, SI AS 448, t. e. 323, številni listi, Okraj Kočevje).

⁷³ Gradišnik, *Živoljenje*, str. 152.

⁷⁴ ARS, SI AS 448, t. e. 323, številni listi, Okraj Kočevje.

⁷⁵ Franc Vesel. Intervju leta 2008.

⁷⁶ Prav tam.

⁷⁷ Gradišnik, *Živoljenje*, str. 152–154.

⁷⁸ ARS, SI AS 448, t. e. 323, številni listi, Okraj Kočevje.

⁷⁹ Dnevnik Avgusta Juvanca, ohranjen v rokopisu. Original hrani družina Juvanc.

⁸⁰ ARS, SI AS 448, t. e. 323, številni listi, Okraj Kočevje.

⁸¹ ARS, SI AS 448, t. e. 331, št. 183.

Sedlarstvo

Sedlarstvo je bilo v tesni povezavi z jermenarstvom in torbarstvom. Poglavitni izdelki sedlarjev so bili konjski komati ter naglavni goveji komati.⁸² Med registriranimi sedlarji v Ribnici najdemo pet oseb, vendar so kar tri iz družine Knol, ki je bila od leta 1872 do druge svetovne vojne v Ribnici sinonim za to obrt.⁸³

Prevoznništvo

Prevozniki so skrbeli za prevoz oseb, najprej s kočijami in vozovi, kasneje z avtomobili. Pogosto so skrbeli za prevažanje oseb z vlaka v trg ali kam drugam. Poleg poklicnih prevoznikov so za prevoz potnikov skrbeli tudi lastniki hotelov, v Ribnici npr. Arko.⁸⁴ Pomembna naloga je bil tudi prevoz pošte na postajo ali z nje. Zjutraj, ko je pripeljal vlak iz Ljubljane, so odpeljali pošto za Kočevje in dobili pošto iz Ljubljane, popoldne pa obratno. S tem poslom so se v Ribnici ukvarjali Franc Pelc (h. št. 41),⁸⁵ Ivan Bregar (h. št. 93), Anton Pelc (h. št. 33) in Franc Pelc (h. št. 89).⁸⁶

S prevozom oseb se je v 19. stoletju ukvarjal Johan Pauser (h. št. 54),⁸⁷ medtem ko v dvajsetih in tridesetih letih 20. stoletja v registru najdemo še Ivana Novaka (h. št. 84), Franca Pelca (h. št. 41), Ludvika C. Tschinkla (h. št. 48) in Davorina Oniča (h. št. 10).⁸⁸

V davčnem katastru najdemo tudi *izdelovalca pepelike*⁸⁹ in *steklarja*. Kot izdelovalec pepelike je bil registriran Johan Pelc (h. št. 34), zasledimo ga leta 1861 in 1874, kot steklar pa Anton Peteln (h. št. 144), zasledimo ga še v letih 1850 in 1883.⁹⁰

Soboslikarstvo

Kot soboslikarja sta zavedena Franc Šušteršič (h. št. 45) leta 1883⁹¹ in v tridesetih letih 20. stoletja Viktor Tomažin (h. št. 182).⁹²

Kolarji

V 19. stoletju sta se s to obrtjo ukvarjala Markus Oberstar (h. št. 59) in Michael Nadler (h. št. 17),⁹³ po vsej verjetnosti pa tudi Gregor Lovšin (h. št. 162), ki ga kot kolarja zasledimo v začetku 20. stoletja.⁹⁴ Leta 1931 je dovoljenje za opravljanje kolarske obrti dobil Jože Lovšin (h. št. 162).⁹⁵

Zidarska obrt

Anton Lesar se v svoji knjigi *Ribniška dolina na Kranjskem*, ki je izšla leta 1864, pritožuje, da se prebivalci te doline vse preveč ukvarjajo z gostilniško obrtjo in premalo na primer z obrtmi, kot je zidarska. V drugi polovici 19. stoletja v ribniškem trgu najdemo le zidarja Antona Venturinjia (h. št. 10).⁹⁶ Čez šestdeset let so se razmere očitno izboljšale, saj leta 1925 županstvo poroča: »Za občino Ribnica ni sedaj nikake krajevne potrebe za izdajo novih stavbenih koncesij, ker je potrebam prebivalcev popolnoma zadoščeno. Zidarska dela izvršujeta mojstra Josip Hren in Janez Pahulje oba iz Prigorice, katera imata že koncesije ...«⁹⁷

Pečarski in keramični obrat

S to obrtjo se je ukvarjal Franc Widerwohl (h. št. 172), obrtno dovoljenje je dobil leta 1939.⁹⁸

Puškarstvo

Alojz Grča se je v Ribnico priselil kmalu po prvi svetovni vojni in prijavil puškarsko obrt.⁹⁹ Koliko se je v resnici ukvarjal s puškarstvom, ni znano. Ljudje se ga spominjajo predvsem kot mehanika, ki je popravljaj vse: kolesa, krpal zračnice itd. Je pa Alojz Grča zaveden tudi kot lovski čuvaj, tako da je bil očitno aktiven lovec.¹⁰⁰ Že leta 1863 v Ribnici kot puškarsja zasledimo Jakoba Kopišarja (h. št. 148).¹⁰¹

Ambulantno brušenje¹⁰²

S to obrtjo se je ukvarjal Jožef Pohale (h. št. 43), obrtno dovoljenje je dobil leta 1929.¹⁰³

⁸² Bogataj, *Domače obrti*, str. 98.

⁸³ Gradišnik, *Živoljenje*, str. 164.

⁸⁴ Vodopivec, *Prispevek*, str. 120.

⁸⁵ Franc Pelc (od leta 1922) in Ivan Bregar (od leta 1923) sta imela uradno koncesijo za prevažanje oseb (ZAL, SI ZAL RIB / 0002 Občina Ribnica, a. e. 1450 in a. e. 1466).

⁸⁶ Franc Vesel. Intervju leta 2008.

⁸⁷ ZAL, SI AS 448, knj. št. 290.

⁸⁸ ZAL, SI ZAL KOČ/0001, Okrajno glavarstvo Kočevje, t. e. 63, a. e. 169.

⁸⁹ V nemškem jeziku Pottaschensieder – kdor pepelik ali sol iz navadnega pepela napravlja (Cigale, *Deutsch-slovenisches Wörterbuch*).

⁹⁰ ARS, SI AS 448, knj. št. 290.

⁹¹ Prav tam.

⁹² ZAL, SI ZAL RIB/0002 Občina Ribnica, a. e. 904.

⁹³ SI AS 448, Zbornica za obrt in trgovino, knj. št. 290.

⁹⁴ ZAL, SI ZAL RIB/0002 Občina Ribnica, a. e. 2824.

⁹⁵ ARS, SI AS 448, t. e. 323, števn listi, Okraj Kočevje.

⁹⁶ ARS, SI AS 448, knj. št. 290.

⁹⁷ ZAL, SI ZAL RIB/0002 Občina Ribnica, a. e. 1915.

⁹⁸ ARS, SI AS 448, t. e. 323, števn listi, Okraj Kočevje.

⁹⁹ Prav tam.

¹⁰⁰ Gradišnik, *Živoljenje*, str. 173.

¹⁰¹ ARS, SI AS 448, knj. št. 290.

¹⁰² Ambulantno brušenje je ime obrti, ki je navedeno v obrtnem listu, kaj točno to pomeni, ni znano.

¹⁰³ ARS, SI AS 448, t. e. 331, št. 271.

Kamnoseštvo

Andreas Erker je bil v davčni kataster za trg Ribnica vpisan leta 1884, vendar ob njegovem imenu ni zavedene hišne številke.¹⁰⁴ Kasneje v ribniškem trgu ni zabeleženega nobenega kamnoseka več.

Urarstvo

Po pregledanih dokumentih je bil Petrič edini urar v ribniškem trgu, vendar najdemo med ustanovnimi člani tamburaškega društva Andreja Kezeleta, ki je zaveden kot urar v Ribnici.¹⁰⁵ S tem podatkom ga lahko datiramo v leto 1893. Kezeleta so nadomestili Petriči; Matijo Petriča srečamo že leta 1904.¹⁰⁶ Kasneje je obrt nadaljeval njegov sin Rudolf Petrič.¹⁰⁷

Pleteninarstvo

S to obrtjo se je ukvarjala Frančiška Klinar (h. št. 1), obrtno dovoljenje je dobila leta 1925.¹⁰⁸

Sodavičarstvo

V predvojnem času so bile pijače, ki jih je pripravljala sodavičar, edine brezalkoholne pijače, ki so jih prodajali v gostilnah. Sodavičarji so z njimi oskrbovali gostilne. »Ivan Klun, po domače Bukovčan, je imel na dvorišču stavbo, v njej pa stroj za polnjenje sodavice. Proizvajali so dve vrsti pijače; mi smo po domače rekli 'sifon' in 'krahrle'.«¹⁰⁹ Poleg omenjenega Ivana Kluna, ki je imel dovoljenje za opravljanje obrti že od leta 1914,¹¹⁰ najdemo po letu 1932 kot sodavičarja ribniškega lekarnarja Josipa Ančika (h. št. 164).¹¹¹

Konjederstvo

V arhivih sta kot konjederca zabeležena Štefan Hamberger (h. št. 148)¹¹² in Anton Joras (h. št. 151), ki je imel od leta 1912 dovoljenje za opravljanje obrti v sodnih okrajih Velike Lašče in Ribnica, od leta 1927 pa tudi v sodnem okraju Kočevje.¹¹³

Dimnikarstvo

Franc Höge je po do zdaj pregledanih podatkih edini znani ribniški dimnikar. Obrt je imel prijavljeno v različnih obdobjih na različnih lokacijah po

Ribnici (h. št. 10, 23, 136). Obrtno dovoljenje je dobil leta 1904.¹¹⁴

Fotograf

Ta obrt spada med nove obrti, ki so se razvile ob splošnem tehničnem napredku. Kdaj točno je bil v Ribnici registriran prvi fotograf, ni natančnega podatka, vendar lahko glede na zbrane pisne in ustne podatke sklepamo, da se je to zgodilo v drugi polovici tridesetih let 20. stoletja. Omenjata se Veličan Bešter (h. št. 45), ki je obrtno dovoljenje dobil leta 1937,¹¹⁵ in znani ribniški fotograf Josip Divjak, ki je imel atelje v hiši svojega očeta (h. št. 50).¹¹⁶

Krošnjarstvo

Prodaja znamenite ribniške suhe robe je bila prisotna tudi v trgu. S prodajo in preprodajo lesenih izdelkov so se ukvarjali številni ribniški trgovci. Prodajalce sit in rešet najdemo že v davčnem katastru, vendar je veliko bolj nazoren popis iz leta 1887, kjer je zapisano, da je v ribniškem trgu 163 hiš in 1013 duš, od katerih je kar 15 zdomarjev oziroma krošnjarjev. Pri popisu so zapisane le hišne številke in ob njih število oseb, ki se na tem naslovu ukvarjajo s prodajo suhe robe.¹¹⁷ Kasneje, na začetku 20. stoletja, lahko glede na hišne številke evidentiramo še nekatere krošnjarje, ki jih med naštetimi še ne najdemo, na primer: Simon Gorše (h. št. 111), Ivan Vesel (h. št. 38), Franc Lovšin (h. št. 61), Franc Klun (h. št. 88)¹¹⁸ in Ivan Klun (h. št. 159).¹¹⁹

Izdelovanje bisernih gumbov

Pred drugo svetovno vojno je v Ribnici to obrt opravljal Jože Čihal (h. št. 47)¹²⁰ – verjetno od leta 1939, ker je takrat odjavil obrt v Škofji Loki. Možno je tudi, da je imel že prej obrt prijavljeno v obeh krajih. Jože Čihal je bil Čeh, poročil se je z Mimi Pelc – Debeljakovo iz Ribnice. Izdeloval je gube, tako krojaške kot tudi harmonikarske.¹²¹

Izdelovanje posteljnih vložkov/modrocev

Poleg izdelovanja posteljnih vložkov je bilo na naslovu Ribnica 105 registrirano žičarstvo in rešetarstvo

¹⁰⁴ ARS, SI AS 448, knj. št. 290.

¹⁰⁵ ARS, SI AS 68, a. e. 540.

¹⁰⁶ ZAL, SI ZAL RIB/0002 Občina Ribnica, a. e. 2824.

¹⁰⁷ ARS, SI AS 448, t. e. 323, števn. listi, Okraj Kočevje.

¹⁰⁸ ARS, SI AS 448, t. e. 331, št. 158.

¹⁰⁹ Franc Vesel. Intervju leta 2008.

¹¹⁰ ARS, SI AS 448, t. e. 323, števn. listi, Okraj Kočevje.

¹¹¹ ZAL, SI ZAL RIB/0002 Občina Ribnica, a. e. 2263.

¹¹² ZAL, SI ZAL RIB/0002 Občina Ribnica, a. e. 2042.

¹¹³ ARS, SI AS 448, t. e. 323, števn. listi, Okraj Kočevje.

¹¹⁴ ARS, SI AS 448, t. e. 331, št. 259.

¹¹⁵ Prav tam, št. 265.

¹¹⁶ Franc Vesel. Intervju leta 2008.

¹¹⁷ ZAL, SI ZAL RIB/0002 Občina Ribnica, a. e. 2679.

¹¹⁸ Klun, Jaklčev s trga, je hodil suho robo prodajat z vozom na Hrvaško. Francetov sin, Jože Klun, je pred drugo svetovno vojno, leta 1939, na tem naslovu odprl trgovino z mešanim blagom (ZAL, SI ZAL KOČ/0001 Okrajno glavarstvo Kočevje, t. e. 63, a. e. 169).

¹¹⁹ Gradišnik, *Življenje*, str. 173.

¹²⁰ ARS, SI AS 448, t. e. 323, števn. listi, Okraj Kočevje.

¹²¹ Franc Vesel. Intervju leta 2008.



Janez Debeljak – Kramarčkov (desno), učitelj in gostilničar, pred svojo hišo (Digitalna zbirka Muzeja Ribnica, original v zasebni lasti).

(Proizvodnja žičnih in lesenih izdelkov). Dovoljenje je iz leta 1932, vendar lahko glede na zapise na popisnem listu sklepamo, da so obrt na tem naslovu opravljali že veliko prej in je bila tega leta le overovljena. Ime obrtnika je Janez, medtem ko je priimek neberljiv.¹²²

Pekarstvo in slaščičarstvo

Peki v Ribnici so kruh pekli v klasičnih pečeh iz opeke, razen pri Novakovih, p. d. Suščevih, kjer so že pred prvo svetovno vojno uredili parno peč. Informatorka, potomka Novakovih, se je spominjala družinske obrti:

»V pekariji smo imeli po dva pomočnika, vajence pa tudi zmeraj, včasih po tri. Pri hiši smo imeli vajence in pomočnike, pa tudi dekle. ... Kremšnite smo delali in sladoled. ... Veliko smo delali tudi po naročilu: torte, pa recimo te pletenice, če je katera rodila ... V redni prodaji je bil pa kruh, žemlje in kuhane preste.«¹²³

Pekovske izdelke so prodajali tudi mimo prodajaln. S to obrtjo se je v Ribnici ukvarjala Angela Kovačič (h. št. 202). Pri peku je nakupila kruha in žemelj, jih zložila v koš in tako oprtana hodila po žagah in drugih mestih, kjer je bilo skupaj več ljudi.¹²⁴ V Ribnici sta takšen način prodaje uporabljali vsaj dve pekarni, pri Drobničevih, p. d. Pepelarjevih, in Novakovih, p. d. Suščevih. Kruh so prodajali po hišah ne le po trgu, pač pa tudi po okoliških vaseh.

¹²² Verjetno gre za Janeza Skubeta, ki ga po reambulančnem katastru najdemo na tej hišni številki (ARS, SI AS 448, t. e. 331, št. 54–55).

¹²³ Tinca Vučemilović. Intervju leta 2008. Informatorka je potomka družine Novak in je tudi sama nadaljevala družinsko tradicijo.

¹²⁴ Franc Vesel. Intervju leta 2008.

Od druge polovice 19. stoletja do tridesetih let 20. stoletja so v Ribnici kruh pekli trije peki, leta 1935 pa dobi dovoljenje za pekovsko obrt še četrti – Jožef Ferlič (h. št. 70).¹²⁵ Število pekov se ni bistveno spreminjalo, menjavali so se le nosilci te obrti. Leta 1939 je v Ribnici podružnico svoje slaščičarne iz Kočevja odprl Ali Abdi Bejtović.¹²⁶

Gostilna – krčma, točilnica in prodajalna alkoholnih pijač

Gostilne so imele nekoč pri razvoju kraja pomembno vlogo, saj niso bile le prostor druženja, ampak predvsem prostor kroženja informacij in sklepanja dogovorov. Družbeni položaj gostilničarjev je bil ugleden. Pogosto so iz njihovih vrst izšli vplivni trški gospodje, tudi župani. Nekatere gostilne so bile registrirane samo za točenje pijače, druge tudi za ponudbo tople hrane, tretje še za prenočišče. Vse to pa velikokrat ni zadostovalo, zato so se gostilničarji pogosto ukvarjali še z dopolnilno obrtjo: imeli so pekarije, mesarije, trgovine in prevoznitvo. Nekateri so imeli registrirane tudi javne tehtnice za tehtanje živali in vozov, s čimer so si zagotovili dodaten zaslužek in hkrati povečali obisk v gostilni.¹²⁷

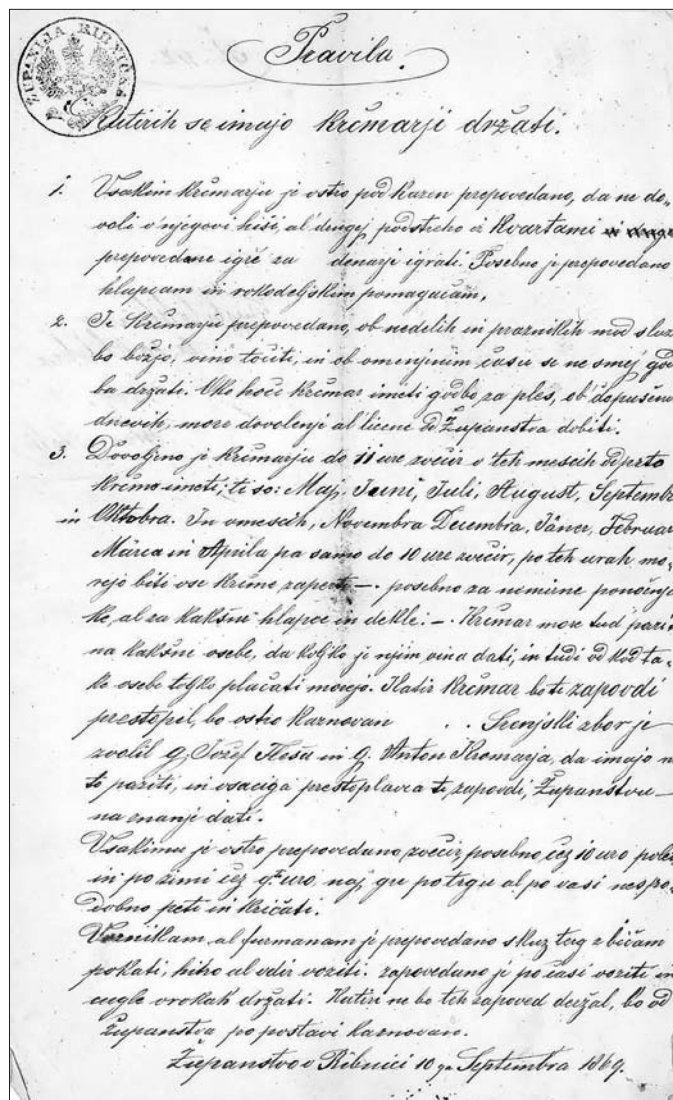
Janez Debeljak, potomec ribniške družine Debeljak, p. d. Kramarčkovih, se je takole spominjal domače gostilne: *»... Stara mama je imela gostilno, potem sta jo pa naša dva prevzela, bolj zato, da se je obdržala; naša dva sta bila oba učitelja. Od gostilne ni bilo zaslužka, saj je bilo takrat v Ribnici okoli 24 gostiln. Pri Pakižih so*

¹²⁵ ZAL, SI ZAL RIB/ 0002 Občina Ribnica, a. e. 1212.

¹²⁶ ZAL, SI ZAL RIB/ 0002 Občina Ribnica, a. e. 448.

¹²⁷ Gradišnik, *Življenje*, str. 154–162.

Naziv dejavnosti/obrta	Število nosilcev obrti	obdobje
krčmar ali krčmarica	57	31 / obdobje 19. stoletja (izdaja dovoljenj od 1850 do 1891) 26 / obdobje 20. stoletja (izdaja dovoljenj od 1902 do 1940)
točilnica žganja	4	Obdobje 19. stoletja
točilnica vina in žganja	1	Zavedena leta 1871
točilnica vina	3	Obdobje 19. stoletja (izdaja dovoljenj od 1865 do 1877)
točilnica vina, piva in žganja ter ponudba hrane in sprejemanje gostov na prenočevanje	4	Vsi štirje so zavedeni leta 1882.
prodaja alkohola	6	1 / obdobje 19. stoletja (prvič zaveden leta 1876) 5 / obdobje 20. stoletja (izdaja dovoljenj od 1909 do 1935) Dva nosilca te obrti sta bila hkrati nosilca gostilničarske obrti.
• prodaja vina	3	2 (Ivan Podboj in Benedikt Radonič) sta se s to dejavnostjo ukvarjala od leta 1922 oziroma 1928 naprej.
• trgovina s pivom (zaloge piva, pivo v sodih in steklenicah)	2	Za to obrt sta bila registrirana dva različna nosilca na istem naslovu v različnih obdobjih.
• trgovina z žganjem v zaprtih steklenicah	1	Za to obrt je bila leta 1909 registrirana Margarethe Škerbec.



Pravila za krčmarje iz leta 1869 (ZAL, SI ZAL RIB/002 Občina Ribnica, a. e. 3156).

bili tarokisti, pri Oniču šabisti, mislim, vsaka gostilna je imela svoj krožek, nasproti Picka so bili Slemenci, tam sta bili dve vdovi Slemenčevi, tam so gospodje hodili itd.»¹²⁸

Nekatere gostilne so imele balinišča in kegljišča. Leta 1935 je po popisu v ribniškem trgu delovalo 21 gostiln.¹²⁹

Priloženi številčni seznam nosilcev različnih oblik gostilniške dejavnosti je sestavljen na podlagi razpoložljivih arhivskih podatkov.¹³⁰

Prosta obrt in trgovina

V tem poglavju so predstavljene trgovine z mešanim blagom in kramarije. V teh trgovinah je bil izbor izdelkov zelo pester, saj so prodajali od živil in tekstila do gradbenega materiala. V tem sklopu je zabeleženih 26 posameznikov.¹³¹ Od tega jih 12 najdemo



Pred Šmalčevo trgovino z mešanim blagom, kjer so prodajali tudi zaloge žime in morske trave (Digitalna zbirka Muzeja Ribnica, original v zasebni lasti).

¹²⁸ Janez Debeljak. Intervju leta 2008.

¹²⁹ ZAL, SI ZAL RIB / 0002 Občina Ribnica, a. e. 1277.

¹³⁰ Gradišnik, *Živoljenje*, str. 154–162.

¹³¹ Prav tam, str. 166–172. K popisu lahko dodamo še Jožefa Kluna (h. št. 88) (obratno dovoljenje za trgovino z mešanim blagom iz leta 1939 (ZAL, SI ZAL RIB/ 0002 Občina Ribnica, a. e. 512)) in Marijo Pust (h. št. 50) (dovoljenje po možu od leta 1920 (ZAL, SI ZAL RIB/ 0002 Občina Ribnica, a. e. 765)).

že v 19. stoletju. Po ustnih virih pa so v Ribnici poleg že upoštevanih v 20. stoletju delovale še štiri trgovine z mešanim blagom, vendar jih v arhivih ni mogoče zaslediti. To so bile Pri Pirkerju (h. št. 31), Pri Klunu – Bukovčanu (h. št. 49) ter še ena na Mlaki, ki so jo odprli nekaj let pred drugo svetovno vojno – Pucelj (h. št. 113). Trgovino z mešanim blagom je imela tudi družina Šmalc.¹³²

V sklopu trgovina z usnjem in s surovimi kožami najdemo sedem nosilcev obrti, tri od njih v 20. stoletju.¹³³

Kot trgovci so bili registrirani tudi posamezniki, ki so imeli prijavljeno obrt trgovine s posameznimi, jasno določenimi izdelki. Vseh skupaj je bilo 18, med njimi so bili v 19. stoletju uvedeni trgovina za prodajo soli na drobno, prodajo petroleja na drobno, trgovec z žitom, trgovina z železnim materialom in dve trgovini s špecerijskim blagom.

V 20. stoletju pa najdemo večji nabor različnih trgovskih dejavnosti: prosta obrt z narejenimi čevlji, prosta obrt trgovanja z raznovrstno kuhinjsko emajlirano posodo in kleparsko (galanterijsko) posodo doma in po sejmi, koncesijska obrt prodaje ljudskih in meščanskih šolskih knjig in molitvenikov, prosta obrt trgovanja z galanterijo in šopki ob raznih priložnostih, trgovina z železnim in gradbenim materialom, prosta obrt – trgovina z dežniki, slaščicami, galanterijo, zelenjavo, brezalkoholnimi pijačami idr.¹³⁴

K trgovcem spadajo tudi tisti, ki so trgovali z živino; tu gre predvsem za trgovino, tesno povezano z opravljanjem mesarske obrti.

V Ribnici je bila zelo razvita tudi trgovina z lesom, katere velik porast zasledimo v 20. stoletju. Tudi če sklepamo, da so podatki za 19. stoletje pomanjkljivi, gre kljub temu za izjemna odstopanja. V drugi polovici 19. stoletja so se s to obrtjo v Ribnici uradno ukvarjali le 3 nosilci obrti, v 20. stoletju pa kar 22. Število trgovcev je naraslo predvsem v času med obema vojnama.¹³⁵

Med trgovinami naj izpostavimo trgovino Borovo *Tvrđka Bata jugoslovanske tvornice gume i obuće d.d. Borovo, prodajalnica Ribnica* (h. št. 48), ki je bila prva

¹³² Gradišnik, *Živoljenje*, str. 168.

¹³³ Prav tam. K popisu lahko dodamo še Martina Oniča (h. št. 10–11) (obratno dovoljenje iz leta 1920 (ZAL, SI ZAL RIB/ 0002 Občina Ribnica, a. e. 755)) in Josipa Riglerja (h. št. 3–4) (obratno dovoljenje iz leta 1920 (ZAL, SI ZAL RIB/ 0002 Občina Ribnica, a. e. 779)).

¹³⁴ Gradišnik, *Živoljenje*, str. 154–162.

¹³⁵ Prav tam, str. 170. K popisu lahko dodamo še Ivana Podboja (h. št. 25) (obratno dovoljenje 1920 (ZAL, SI ZAL RIB/ 0002 Občina Ribnica, a. e. 761)), Cirila Picka (h. št. 54) (obratno dovoljenje 1930 (ZAL, SI ZAL RIB/ 0002 Občina Ribnica, a. e. 764)), Marcela Ramborška (h. št. 161) (obratno dovoljenje 1920 (ZAL, SI ZAL RIB/ 0002 Občina Ribnica, a. e. 784)), Antona Češarka (h. št. 192) (obratno dovoljenje 1935 (ZAL, SI ZAL RIB/ 0002 Občina Ribnica, a. e. 1236)), Ivana Selška (h. št. 20) (obratno dovoljenje 1920 (ZAL, SI ZAL RIB/ 0002 Občina Ribnica, a. e. 1441)) in Bernarda Adamiča (h. št. 65) (obratno dovoljenje 1919 (ZAL, SI ZAL RIB/ 0002 Občina Ribnica, a. e. 1498)).



*Odprtje Kožarjeve mehanične delavnice in trgovine
(Digitalna zbirka Muzeja Ribnica,
original v zasebni lasti).*

samostojna prodajalna industrijske obutve v Ribnici. Kdaj so jo odprli, ni bilo mogoče ugotoviti, zagotovo pa je že delovala leta 1936.

Po pripovedovanju Franca Vesela je imela trgovina Bata cene urejene tako, da so bile zaokrožene, npr. 49,50 din ali 59,50 din itd. Ko si tam kaj kupil, si za reklamo dobil balon ali iz kartona izdelano »pokalico«. ¹³⁶ Leta 1939 je bilo poleg prodaje obutve poslovodji Francu Kralju izdano tudi dovoljenje za opravljanje obrti **negovanja nog – pedikure**. ¹³⁷

V Ribnici je bilo registriranih 5 nosilcev **ključavničarske obrti**, 2 v drugi polovici 19. stoletja, Franc Zadnik (h. št. 127) in Jakob Oražem (h. št. 110), ¹³⁸ ter 3 v prvi polovici 20. stoletja, Alojz Češarek (h. št. 20), Franc Gorše (h. št. 107) in Anton Oražem (h. št. 110). ¹³⁹

Obrt **mehanikarstva** je imel leta 1920 registrirano Alojzij Grča, ki ga omenjamo že kot puškarja. ¹⁴⁰ Kot mehanikarja sta bila zavedena tudi Janez Vesel (h. št. 38) ter Jernej Kožar (h. št. 36), ki je imel obrtno dovoljenje od leta 1938, poleg mehanikarske obrti je imel tudi trgovino. ¹⁴¹

Nosilec **kinematografske obrti** je bilo Sokolsko društvo, v imenu društva je zabeležen poslovodja Jospip Ančik, lekarnar. Kot kinooperaterja sta navedena Stane Grča in Leopold Kersnič. Obrtno dovoljenje je bilo izdano leta 1932. ¹⁴²

Kot **kovači** so bile v 19. in v 20. stoletju registrirane tri osebe. Kot zanimivost lahko omenimo, da so kovaško obrt ne glede na to, da so se nosilci obrti menjavali, opravljali na istem naslovu – Ribnica h. št.

113 in 115. ¹⁴³ Zadnja podkovska kovača v Ribnici na Mlaki sta bila Janez Pucelj (h. št. 115) ¹⁴⁴ in Jakob Pucelj (h. št. 113). ¹⁴⁵

V 19. stoletju sta imela kleparsko obrt registrirano Franc Batriani (h. št. 60) in Johan Louštin (h. št. 30), ¹⁴⁶ v 20. stoletju pa Vinko Burger (h. št. 158), ki je obrtno dovoljenje dobil leta 1926, leta 1939 pa tudi dovoljenje za kritje z lesocementom (smolo). ¹⁴⁷

Poleg že omenjenih parnih žag je obstajala še **žaga na vodni pogon** (h. št. 104). Ob njej je bil osrednji **trški mlin**, zato so temu območju Ribničani rekli *trški maln*, lastnike *malna* pa imenovali Malnski. V obravnavanem času so se zamenjali trije lastniki, in sicer Johan Čelešnik, Simon Pakiž ¹⁴⁸ in Franc Ilc, ki je obrtno dovoljenje pridobil leta 1906. Po smrti Franca Ilca je bila obrt prenesena na njegovo vdovo Marjeto Ilc, v tridesetih letih 20. stoletja pa na sina Stanislava Ilca. ¹⁴⁹

Zaključek

Po pregledu obrti je razvidno, da so v Ribnici zastopane vse obrti, ki so značilne za to obdobje. Enake obrti srečamo tudi v drugih slovenskih krajih. Razlika je bila predvsem v številu obrtnikov posamezne obrti in deloma v ponudbi, vse to pa je bilo povezano predvsem s potrebami in številom prebivalstva, ki je kupovalo storitve in izdelke obrtnikov raziskovanega območja. Ribniška posebnost so krošnjariji, trgovci s suho robo, ki so značilni za te kraje in so zagotovo njihov prepoznavni znak.

Večkrat je bilo poudarjeno, da so se obrti prilagajale spremembam časa. Tako lahko na prehodu iz 19. v 20. stoletje opazimo padec števila obrtnikov usnjarske in irharske panoge, medtem ko je krznarska obrt popolnoma izginila že v drugi polovici 19. stoletja, čeprav je v prvi polovici tega stoletja med ribniškimi obrtmi še predstavljala pomemben delež. Z izginjanjem nekaterih obrti zasledimo porast novih obrti s področja mehanike in tehnike. Poleg mehanikov v 20. stoletju v Ribnici najdemo tudi električarje, fotografa in celo kino. Po številu nosilcev obrti sta nedvomno najštevilčnejši gostilniška in trgovinska obrt. Kot zanimivost lahko izpostavimo porast trgovine z lesom v času med obema vojnoma – v drugi polovici 19. stoletja najdemo le tri trgovce z lesom, v 20. stoletju pa njihovo število v trgu Ribnica zelo naraste, saj jih naštejemo kar 22.

Prelom iz 19. v 20. stoletje je zaznamovala industrializacija Ribnice. Čeprav je bila industrija le v zametkih, so podjetja, ki so se tu razvila, delovala

¹³⁶ Franc Vesel. Intervju leta 2008.

¹³⁷ Gradišnik, *Živoljenje*, str. 172.

¹³⁸ ARS, SI AS 448, knj. št. 290.

¹³⁹ ZAL, SI ZAL RIB/ 0002 Občina Ribnica, a. e. 4023.

¹⁴⁰ Prav tam.

¹⁴¹ ARS, SI AS 448, t. e. 353, Okraj Kočevje.

¹⁴² ZAL, SI ZAL KOČ/0001 Okrajno glavarstvo Kočevje, t. e. 63, a. e. 169.

¹⁴³ Gradišnik, *Živoljenje*, str. 177.

¹⁴⁴ ZAL, SI ZAL RIB/ 0002 Občina Ribnica, a. e. 1458.

¹⁴⁵ ZAL, SI ZAL RIB/ 0002 Občina Ribnica, a. e. 1267.

¹⁴⁶ ARS, SI AS 448, knj. št. 290.

¹⁴⁷ ARS, SI AS 448, t. e. 323, števn listi, Okraj Kočevje.

¹⁴⁸ ARS, SI AS 448, knj. št. 290.

¹⁴⁹ ARS, SI AS 448, t. e. 323, števn listi, Okraj Kočevje.

uspešno in s svojim delovanjem segla preko lokalnih meja. Postavila so pomembne temelje, iz katerih so se na Ribniškem po drugi svetovni vojni razvila podjetja, ki so pisala nove uspešne zgodbe.

VIRI IN LITERATURA

ARHIVSKI VIRI

ARS – Arhiv Republike Slovenije

SI AS 68, Kraljevska banska uprava Dravske banovine, Upravni oddelek, 19. st.–1941

SI AS 448, Zbornica za trgovino, obrt in industrijo v Ljubljani, 1850–1948

MUZEJ RIBNICA

Združenje gostilniških podjetij. Zapisniki občnih zborov in sej (1915–1939).

ZAL – Zgodovinski arhiv Ljubljana

SI ZAL KOČ/0001 Okrajno glavarstvo Kočevje

SI ZAL RIB/ 0002 Občina Ribnica

SI ZAL RIB/ 0027 Opekarna in parna žaga

ZASEBNI ARHIV DRUŽINE JUVANCA

Dnevnik Avgusta Juvanca.

ZASEBNI ARHIV IVANE DOLENC

Dopisni listi in trgovinske vrečke, ki pričajo o hišni obrti družine Šmalc.

ČASOPISNI VIRI

Obrtnik (Der Gewerbsmann). Strokovni list za obrtnike, 1883.

Trgovski list, 1926.

USTNI VIRI

Janez Debeljak – Kramarčkov (1929–2017). Intervju leta 2008.

Dušan Oražem (roj. 1927). Intervju leta 2016.

Marjana Starc – Pakiževa (roj. 1949). Intervju leta 2008.

Franc Vesel – Sinovski (1931–2011). Intervju leta 2008.

Tinca Vučemilović – Suščeva (roj. 1942). Intervju leta 2008.

LITERATURA

Bogataj, Janez: *Domače obrti na Slovenskem*. Ljubljana: Državna založba Slovenije, 1989.

Cigale, Matej: *Deutsch-slovenisches Wörterbuch*. Laibach: J. Blasnik, 1860.

Matić, Dragan: *Knjiga gostov v Jelenovem Žlebu (Mathildensruhe). V: Dnevnik Olge Rudež Kozler.*

Utrinki iz slovenske zgodovine. Ribnica: K. Zorc Kobi, J. Rudež, 2001, str. 123–132.

Gregorka, Boris in Jelica Vazzaz: *Razvoj telovadnega orodja*. Ljubljana, 1984.

Gradišnik, Marina: *Življenje v ribniškem trgu v 19. in prvi polovici 20. stoletja*. Ljubljana, 2010 (magistrsko delo).

Gradišnik, Marina: *Ribniški trg v 19. in prvi polovici 20. stoletja*. Ribnica: Rokodelski center, 2017.

Golec, Boris: *Družba v mestih in trgih Dolenjske in Notranjske od poznega srednjega veka do srede 18. stoletja*. Ljubljana, 1999 (doktorska disertacija).

Krajevni leksikon Dravske banovine: krajevni repertoar z uradnimi, topografskimi, zemljepisnimi, zgodovinskimi, kulturnimi, gospodarskimi in tujsko-prometnimi podatki vseh krajev dravske banovine. Ljubljana: Uprava Krajevnega leksikona Dravske banovine, 1937.

Lesar, Anton: *Ribniška dolina na Kranjskem*. Ljubljana: A. Léser, 1864.

Lubej, Tjaša: *Parna opekarna v Ribnici (1900–1969)*. Ljubljana, 2015 (diplomsko delo).

Pakiž, Alenka: *Pogled v babičino skrinjo XXIV del. Rešeto. Glasilo občine Ribnica*, september 2007, str. 34.

Pančur, Andrej: *Obrtna svoboda na zatožni klopi. Konservativni nazori o obrtništvu v drugi polovici 19. stoletja na Slovenskem. Zgodovina za vse 6*, 1999, str. 23–42.

50 let telesne vzgoje v Ribniški dolini: 1906–1956 (ur. Andrej Arko et al.). Ribnica: Propagandna komisija zletnega odbora, 1956.

Petelin, Miloš: *Od kovačije do tovarne telovadnega orodja JOR*. Ljubljana, 2003 (diplomsko delo).

Počkar, Ivanka: *Dve gasi, dva policaja, sto obrtnikov. Življenje mestnih obrtnikov od sredine 19. stoletja do druge svetovne vojne na primeru Brežic*. Brežice: Društvo za oživitve mesta Brežic; Krško: Valvasorjev raziskovalni center; Ljubljana: ZRC SAZU, Založba ZRC, 2005.

Počivavšek, Marija: *EN GROS k EN DETAIL. Trgovina v Sloveniji do druge svetovne vojne: trendi, strukture, prakse*. Celje: Zgodovinsko društvo Celje, 2012.

Schöppl, Hans: *Kronološki pregled družin Seeman, Kosler, Rudež, Gollmayer, Mach*. Dunaj, 1940 (tipkopis v nemškem jeziku).

Sieder, Reinhard: *Socialna zgodovina družine*. Ljubljana: Studia humanitatis, ZRC, 1998.

Slovenska novejša zgodovina. Od programa Zedinjene Slovenije do mednarodnega priznanja Republike Slovenije 1848–1992 (ur. Jasna Fischer et al.). Ljubljana: Mladinska knjiga, Inštitut za novejšo zgodovino, 2005.

Šega, Polona: *Način življenja krošnjarjev iz Ribniške doline v 19. in 20. stoletju*. Ljubljana, 1999 (doktorska disertacija).

Šifrer, Mojca: *Katastrska občina Ribnica v luči franciscejskega katastra*. Ljubljana, 1988 (seminarska naloga).

Šorn, Jože: *Začetki industrije na Slovenskem*. Maribor: Založba Obzorja, 1984.

Vilfan, Sergej: *Pravna zgodovina Slovencev*. Ljubljana: Slovenska matica, 1996.

Vodopivec, Peter: Prispèvek k zgodovini kočevske železnice. *Kronika* 30, 1982, str. 117–122.

Zupančič, Bogo: *Modernizem na deželi. Delo ribniškega stavbenika Alojzija Hrena. Prispèvek k razumevanju stavbeništva med obema vojnama in po drugi svetovni vojni v Ribniški dolini*. Ribnica: Galerija Miklova hiša, 2004.



S U M M A R Y

Ribnica's economic situation from the second half of the nineteenth century to the Second World War

The article aims to shed light on Ribnica's economic development in the second half of the nineteenth and the first half of the twentieth century. The said period was primarily marked by the craftsmen's freedom of trade and accelerated industrialisation, which also affected Ribnica as an important craft centre.

Crafts adapted to the changes of time. Thus, the turn of the nineteenth and twentieth centuries wit-

nessed a notable decline in the number of craftsmen specialising in leather and wash leather industry, while fur trade died out by the second half of the nineteenth century, after still representing an important share of Ribnica crafts in the first half of the same century. The disappearance of some crafts led to a growing emergence of new ones in mechanical and technical fields. In addition to mechanics, the early twentieth-century Ribnica also boasted electricians and even a stationed photographer and a cinema theatre in the 1930s. Numerically the strongest industries were undoubtedly tavern-keeping and trade. Another noteworthy trend was the growing wood trade in the period between the two world wars: the number of wood traders in the market town of Ribnica quickly rose from three in the second half of the nineteenth century to no less than twenty-two in the twentieth century.

The time of economic development also brought about the establishment of the first enterprises in Ribnica in the early twentieth century, such as the gymnastics equipment producer JOR, a steam mill and brickworks, and a wire net manufacturer. These enterprises fully developed their potential between the two world wars by expanding their sales across the local boundaries.

Ribnica's trade composition in the period concerned was extremely diverse and on a par even with cities. The difference was primarily in the number of trade holders, which corresponded to the needs and the number of the local population utilizing their services. Ribnica also boasted peddlers, i.e., vendors of woodenware, as typical representatives and hallmarks of this area.